

IANCU LAURA

A 99%-OS BIZONYOSSÁG. AZ ISTENKÉP ÉS KONTEXTUSA A NÉPI VALLÁSOSÁGBAN

Az 1970-es évek Romániájában, egy napon, a téesz brigádvezetője, Domnu' Aurel, Istók Antit Fodor Andris csoportjába helyezte át. A harmincas éveiben járó Andris „beszéde szitkozódásból állt”, státusával nyert tekintélyét idősebb falusi társai előtt káromkodással érvényesítette. A káromkodás rövid idő alatt Anti nyelvét is megfertőzte, aki, bár korábban nem tudta, mi a szitok, arra lett figyelmes, hogy „ahányat lép, annyi Istent szid”. Történt, hogy egyik éjjel különös, „fél óráig tartó” álmot látott. Fehérbe öltözött asszony állt meg ajtaja előtt, fekete báránnyal mellette. Az asszony arra utasította: üljön mellé az állatra, majd együtt útra keltek. „Nagy vízhez” érkeztek, de a bárány folytatta útját. Anti kétségbeesetten ordibálta, hogy: „Elmerülünk!”, ám az asszony nem kegyelmezett, lezavarta a bárányról, Anti pedig süllyedni kezdett a vízbe. Miután öt ízben ígéretet tett az asszonynak arra, hogy soha többé nem szidja Istent, felébredt álmából. Megmeneküléséért cserében Anti még aznap eladta ökrét, „aki miatt a kollektívba (téeszbe) annyit szitkolózt”. Tettét a helyi pap megdicsérte, álmát „igaznak”, Istentől eredő jelnek nevezte.

A fenti történet a népi vallásosság összetettségét, a paraszti világkép szervezőségét hivatott illusztrálni¹ Dolgozatomban egy moldvai római katolikus faluban végzett kutatásaimra támaszkodva a népi vallásosságban megfigyelhető istenkép(ek) feltárására teszek kísérletet.² A rendelkezésre álló adatokból

1 A bevezető „példázattal” Tánzos Vilmos, a népi kultúrában élő ember világról egyedülálló látetelet nyújtó néprajzi esszé előtt is tisztelegni kívántam. (Lásd például: Tánzos 1996, 2008.)

2 A vizsgálat, egy lényegi vonásait tekintve (még) hagyományosnak nevezhető, moldvai magyar katolikus közösségben végzett terepmunka során, megfigyelések és interjúk révén nyert adatok elemzésére terjed ki. A néprajzi adatok értelmezése során elkerülhetetlenül tükröződhet az émikus „hang”, ami értelmezésben önmagában semleges adottság, az elemzés objektív szempontjainak az érvényre juttatását nem akadályozza, a kutatás hitelességét nem csorbítja. A kérdés kapcsán, a kutatói státustól elvonatkoztatva, elfogadom Tánzos Vilmos megállapítását,

adódóan a hangsúly nem Isten (a lény, a személy) külső attribútumaira esik, lévén, hogy – amint látni fogjuk – nem ezekben az egyébként szerény számban ismert képzetekben, elképzelésekben jelenik meg az istenkép lényege. A középpontban az istenkép hitbéli kontextusa, „működése”, megnyilvánulási formái, az istenképben sűrűsödő elemek dinamikájának a megragadása áll (vö. Tánczos 2015).³ Minthogy az elemzéshez felhasznált néprajzi adatok egy római katolikus közösség vallásosságából erednek, a dolgozatban a hit fogalma alatt a keresztyén hitet értjük. A II. vatikáni zsinat meghatározása szerint ez abban áll, hogy „az ember szabadon Istenre bízta [...] önmagát, [...] értelmével és akaratával teljesen meghódol [...] Istennek, és akaratával elfogadja a tőle kapott kinyilatkoztatást.”⁴ Amikor hitről beszélünk, a világ megismerésének sajátos módjáról is beszélünk, ahol a vallás eszközei kapnak döntő szerepet (vö. Gordon Allport, idézi Horváth-Szabó 2007: 10).⁵

Isten: a „mitikus alak” • Az Istenről alkotott (népi) elképzeléseknek már Ipolyi Arnold is figyelmet szentelt,⁶ a népi vallásosság-kutatásban azonban végeredményben kevés ismerettel rendelkezünk a parasztság istenképéről, jellegzetességeiről (vö. Bálint 1980: 321).⁷ A témára vonatkozóan Madar Ilona a Kál-völgyi közösségek hitéről (Madar 1984), Bartha Elek egy zempléni falu (Bartha 1980), Pócs Éva a gyimesközéplökiak vallásosságáról (Pócs 2008), végül Tánczos Vilmos egy moldvai csángó férfi világgképéről (Tánczos 2015) szóló tanulmányát kell kiemelni. E tanulmányokban az Istenről alkotott elképzelések bemutatása ugyan rövid, ám mégis önálló keretet kap.⁸ A néprajztudomány szintézisét nyújtó munkákban a népi vallásosság vallásos képzetei kapcsán esik szó röviden Istenről (Bárh 1990). A *Magyar Néprajzi Lexikon* Istenről szóló szócikkében Pócs Éva lényegre törő összefoglalást nyújt az istenkép általános kérdéseiről (eredet, összetétel stb.), vonásairól (dualisztikus, mitológiai hagyomány, archaikus elemek stb.), és Isten képi, metaforikus ábrázolásáról az egyes műfajokban.⁹

---

hogyan ti.: „a vallási néprajzi kutatások módszertani követelménye az empátia, azonosulás, [...] a népi vallásosság sajátos lelkesége [...] így ragadható meg”. (<https://tanczosvilmos.files.wordpress.com/2011/09/16a-kutatastortenet.pdf>; letöltés időpontja: 2018. 02. 11.)

- 3 A kutatás az istenhit és az istenkép recens formáinak a feltárására irányult. Az adatok rendszerezése és értelmezése során azonban a szinkron(ikus) és a diakron(ikus) módszerek egyidejű alkalmazása elkerülhetetlen, hiszen az istenkép funkcióiban jelenik meg, különféle összefüggésekben „rejtőzik”, ugyanakkor a jelenben megfigyelhető formáinak helyes és pontos értelmezése, az egyház- és kultúrtörténeti előzmények ismerete hiányában aligha lehetséges.
- 4 A *Dei Verbum* ötödik passzusát idézi: Nemeshegyi 1999: 103.
- 5 Luigi Giussani úgy fogalmaz: „a hit a megismerés természetes módszere, a közvetett megismerés, amely egy tanú közvetítésével megy végbe. Úgy is nevezhetjük ezért, hogy tanú általi megismerés” (Giussani 2008: 22).
- 6 Témára vonatkozó adatokat Ipolyi az „élő-, régi és a népnyelv” kifejezéseiben, valamint különféle folklórműfajok szövegei, szövegelemei között talált (Ipolyi 1854).
- 7 A kutatástörténetben meghatározóak azok a népi vallásosság terén készült munkák is, amelyekben a komplex szemlélet érvényesült (lásd pl.: Bálint Sándor, Erdélyi Zsuzsanna, Bartha Elek, Barna Gábor és mások).
- 8 A romániai valláskutatás külön figyelmet szentel az ortodox parasztság „népi teológiája” kérdéskörének. Lásd például Costin Nicolescu a „keresztyén parasztság istenképéről” szóló kötetét (Nicolescu 2005).
- 9 Úgy mint: imák, archaikus imák, ráolvasások, átkok, mondák, legendák, népénekek, rítusszövegek stb. (Pócs 1979).

A magyar néphitkutatásban a (népi) isten-képzetek kérdésköre – egynéhány kiemelkedő elemzéstől (pl. Fejős 1985) eltekintve – szintén szerény figyelmet kapott (vö. Dömötör 1981). A kérdés jelentőségét mutatja, hogy a néprajztudományban különösen gazdag hiedelemgyűjtemény-kiadványokban bőséggel rendelkezünk vonatkozó adatokkal. A hiedelemszövegeket közreadó kutatói rendszerezésekben a „mitikus lények” (Pócs közread. 2012: 36–70) vagy „mitikus alakok” (Bosnyák 1980: 88) továbbá a „természetfeletti lények” (Keszeg 2014: 108, Halász 2005: 399) között jelennek meg az Istennel kapcsolatos „hiedelmek”.¹⁰ A különféle szempontok szerint rendszerezett gyűjtemények egészét átszövi az Istenre közvetetten vonatkozó (népi) elképzelések sokasága. Érdekes módon, már e kiadványok struktúrájában is megjelenik az a népi vallásosságban megnyilvánuló hit, hogy ti. az ún. képzetek nem Isten lényére, hanem megnyilvánulásaira vonatkoznak,¹¹ és – ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk – mindez megegyezik a katolikus dogmatika tanításával is.

Krisztust el tudjuk gondolni, de Istent nem. Krisztusnak volt teste, de Istennek nem. Ő, e duh nemuritor ('halhatatlan szellem').¹² Őt csak érezzük, nem látjuk, de látjuk azt, hogy ad esőt, ad egy földingást, ad egy ködöt, egy árvizet. Minden az Istentől van.¹³

Felszólítás a megismerhetetlen megismerésére • A Biblia szerint a teremtő és önmagát kinyilatkoztató Isten megszólítja az embert, Jézusban pedig emberré lett, ám mégis, mindig rejtett marad (vö. Iz 55,8.). A katolikus egyház tanítása szerint Isten azért teremtette az embert, hogy megismerje és szeresse alkotóját, és így örök életre jusson.¹⁴ A teológia meghatározása szerint „a keresztény hit kérdező és kereső hit” (Fila 1989: 19). Isten kimerítő és valóságos megismerése az ember számára nem lehetséges,¹⁵ amint ezt a teológiai irodalom újra és újra hangsúlyozza. Szent Ágoston így fogalmazott: „Si comprehendis, non est Deus.” („Ha megérted, nem Isten”). Ez az alapvető viszonyulás korunk teológusait is jellemzi. Visky S. Béla a következőket írja: „Istennek elsősorban a róla alkotott gondolatainkat, teológiának kell megbocsátania” (Visky 2003: 17). Az ellentét és az ellentmondásosság tehát sem a bibliai szemlélettől, sem a keresztény teológiától nem idegen, mint ahogyan az emberi megismeréstől sem az. A népi vallásosság hite szerint Isten mindent lát, de az ember számára mindig rejtett marad, az ember Istent nem láthatja viszont.¹⁶

Az Istent nem kell meglássuk! Isten egy duh ('szellem'), nem lehet meglássuk az Istent! Nem látta senki és nem is lehet meglátni! Csak hinni, hogy van!

- 10 A legújabb szöveggyűjteményekben az istenképzetek önálló szövegtípusként nem jelennek meg. (Lásd pl. Gagyí–Dyekiss 2015.)
- 11 Testi, lelki, szellemi javakat (élet, erő, egészség, hit, bölcsesség stb.) ad, őriz, gondot visel, üdvözít stb.
- 12 Itt: természetfeletti. A halhatatlanságot általában az emberi lélek kapcsán említik, Isten esetében többnyire a *vešnic*, azaz örök kifejezést használják.
- 13 Tanulmányomban az adatközlők nevét és további személyes adatait, kérésüknek megfelelően és személyiségjogi okok miatt nem tüntetem fel. A faluközösségekben közel két évtizede folytatok, elsősorban a népi vallásosság terén kutatásokat, ill. terepmunkát. A terepmunka a település egészére kiterjedt, adatközlőim között gyermekek, fiatalok, felnőttek és idősek is voltak, férfiak és nők egyaránt.
- 14 A Katolikus Egyház Katekizmusa (2013.).
- 15 Fila Béla árnyaltabban fogalmaz: „Isten megismerése, a Vele való kapcsolat misztérium” (Fila 1989: 16).
- 16 Vö. Jób 28,24; 7,10; Exod 33,18–23; Iz 45, 15; 1Tim 6,16.; Szám 14,14; Jn 1,18. Vö. Hetényi 2009: 212.

Arra a kérdésre, hogy *Ki az Isten?*, adatközlőimtől általában azt a választ kaptam, hogy: duh (szellem), teremtő stb. A *Milyen az Isten?* kérdésre pedig az volt a válasz, hogy: jó, nagy, szent stb. A válaszok alapján úgy tűnik, Isten létének és mivoltának a kérdése lényegileg tartozik egybe (vö.: Fila 1989. 23.). A hittel kapcsolatos megfogalmazásokban használt felszólító mód alapján („hinni kell/kell hinni”, „nem lehet nem hinni”, „hiszek, másképp nem lehet” stb.), arra következtethetünk, hogy az istenhit nem alternatív kérdés.¹⁷ Ezt a viszonyulást erősíti a hit kapcsán használt többes számú beszédmód is („hiszünk”; „nálunk ez a hit”; „erre nyitattuk ki a szemünket, ez utá’ menünk” stb.), amivel a beszélő személyes hitét a közösségi hithez kapcsolja. Az istenhithoz hasonlóan a vallás követésének normája sem alternatív kérdés, ellenkezőleg, hűséget követel, Isten létének a tagadása bűn.

*Kell az Istenbe örökké bízni, imádjuk őt, s vele kell legyünk örökké. Isten úgy adta Moiszének, mikor leadta a tízparancsolatot [...]: az eszetekbe meglegyen az, hogy én vagyok a ti Istenetek! [...] Akármilyen van [...] gondoldj az Istenre, a gazdádra, mert van egy gazdád.;
Az Istent kell higgyük, mert ő ad mindenfélét. [...] Örökké imádkozom, s mondom, az Isten adna egy szép esőt, de neol nem ad! Mikor jó, akkor jó.;
Bement az ideádba, hogy kell tudd, s akkor azt kell tud! Az Istennel megyünk eléfelé, s aztán a többit ő tudja! S amit akar velünk csinálni, azt csinálja.;
[Az ember] kell higgyék Istenben, mert az Isten csinált minket. [Kiemelések tőlem – I. L.]*

Leginkább a hitre való felszólítás mutat rá arra, hogy ebben a vallásosságban a hit nem öncélú jelenség. Az Isten létébe vetett hit teremtményi mivoltból fakadó adottság. A hit nem „garancia” a mindennapi élet zökkenőmentes bonyolítására, éppen ellenkezőleg, amint a megpróbáltatások és a szenvedés kapcsán később látni fogjuk, az adatok szerint Isten nem megszabadít a bajtól, a szenvedéstől, hanem erőt ad mindazok elviseléséhez.¹⁸ Az ember irányából megnyilvánuló hitre Isten segítségnyújtással válaszol (vö. Báráth 1990: 339).

*Ha nem hiszünk az Istenbe, akkor nem segít az Isten! Kell higgyünk az Istenbe! Egy annyink van nekünk is! Kell higgyünk neki! Ő tanította a világot!;
Kicsi gyerektől mikor megismertem a hitet akkor én hittem az Istenbe örökké. Ingemet az Isten megsegített! Nem azért mondom, hogy dicsekedjek, de éreztem a jóságát az Istennek mindenütt!;
Kell imádkozunk mert öregek, betegek vagyunk. S ha nem hiszünk az Istenbe, akkor nem segít, s az nem jó!;
Reggel, amikor felkelsz, vetsz keresztet. S úgy menj ki az ajtón! Az Isten megsegít.;
Ha rosszat csinálunk, akkor vékonyodik el a segítség. Mint a cérnaszál, úgy elvékonyodik [...]. De ha meghallgassuk, akkor jól vagyunk örökké.*

Az istenhit forrásai, formái és hermeneutikája • A közösségben használt didaktikai kiadványokban természetesen az egyház egyetemes tanítását találjuk meg az emberi lét okára és Isten megismerhetőségére vonatkozóan. A gyermekek első gyónásra, az ifjúság bérmálásra történő felkészülése során használt katekizmusokban (lásd: n. n. é.

17 Ez a kommunikációs forma olykor adódhat abból is, hogy az adatközlő a „Mit gondolt Istenről?” vagy a „Ki az Isten?” kérdések megfogalmazását Isten létének a kétségbevonásaként értékelte, amire a vallásos ember, minthogy hitével ellenkezik, elutasítással, elhárítással, tagadással reagál. Az idősebb adatközlők körében – tágabban Isten, konkrétan a hit – védelmének a szűkességére a fiatalabb, szerény élettapasztalatokkal rendelkező kutató felvilágosítását célozta meg.

18 Jézus Krisztus pedig az ember társa a szenvedésben, bajban (vö. Báráth 1990: 340).

n.) és imakönyvekben (Şerban Manole 2007) olvasható ismeretek a felnőtt korban a prédikációkból és a különféle olvasmányokból szerzett információkkal bővül ki, az ily módon összeállt tudás pedig az egyéni istenképek sokféleségét eredményezi. A gyermekek istenképében a „család istenképe”, valamint a Szentháromság képi ábrázolásainak egyes motívumai jelenik meg,¹⁹ a felnőttek elképzeléseiben – a népi vallásosság-kutatásban megfogalmazottakkal összhangban (Bárh 1990: 338) – a közösségi hittapasztalatokat ötvöző „helyi istenkép” tükröződik. Úgy tűnik, az istenhit és annak bibliai, teológiai alapja a keresztény istenképnek két – bizonyos tekintetben – különálló egysége, még pontosabban: két fő pillére.²⁰ A család és az istenhit valamint az egyház és a hittan együttesen alakítja ki azt a „helyi kereszténységet”, ami a közösség tagjai számára a személyes hit és a személyiség alapjegyévé is válik. A hit tehát nem „vegytisztá” jelenség, nem kultúra-független adottság,²¹ ellenkezőleg, jellegét egészében meghatározza az a társadalmi és a kulturális közeg, amelyben kialakul(t) és működik. Ezt látjuk az alábbi idézetekben is, ahol a családi örökségként kapott hit mintegy a tanúskodás szerepét is betölti, és mint ilyen, a vallásos hagyomány hitelesítője. A kulturálisan – és tegyük hozzá: egyháziilag – meghatározott hit magába hordozza önnön hermeneutikáját is (vö. Török 2013: 5, 8),²² ami természetesen nem jelentheti azt, hogy az elemzés nem léphet ki az émikuszempontok, esetünkben a jelenség keresztény szempontú értelmező keretéből, ám egészében nem szakadhat el attól.²³

En azt tudom, amit a régiek, anyómék (nagyanyámék) lemondták. Az inkább megmaradt. [...] Amit kihallgatok a prédikációba, az is jó, oda használ, de amit anyóm mondott mintha jobban meg-lámurilta ('magyarázta');

En hittem enser (mindig), mióta megismertem a hitet! Nem is hagyom el! Még mostanáig ahogy volt, nehézségeken keresztül nem hagytam el, s akkor immá még annyit sem hagyom el! Mert én immá várom din ce in ce să ajung la Dumnezeu ('hogy lassan Isten színe elé kerüljek'). S aztán, ahogy lesz, ahogy nem lesz, ezt kell tudjuk, hogy Isten van, s Isten nélkül nem lehet semmi! Mert ez a hit a miénk! Nu pot să calc ('nem tagadhatom meg'), mert én így nőttem fel, s én ezt nem tudom lelépni, mert ma vagyok, s holnap nem vagyok. Mert azt mondják, hogy egy Isten van minden földjárónak, de mi ezt a hitet kaptuk!

En ezt tanultam, tartom, tanítottam a gyermekeimet is, hogy tartsák [...], ezt kell tudják, hogy Isten van, s a misére kell menni vasárnap, ezt kell tudják! S aztán ha akarnak, gyónnak, ha nem akarnak,

19 A gyermekek elbeszéléseiben is megjelenő képi világban Isten egy, az égen úszó kövér felhőkből kitárulkozó idős, hosszú ősz szakállal és hajjal bíró férfiú, akinek a feje felett, „galamb képében” a Szentlélek, jobbján az emberré lett fia, Jézus Krisztus, karjai közt pedig a Föld. A gyermekek elképzelései között jellemző elgondolás az is, hogy Isten tk. Jézus Krisztus (vö. Pánczél 1987: 65, Bárh 1990: 340).

20 Ez a distinkció (család/hagyomány – egyház/teológia) az egyházi pasztorációban is megjelenik, az egyházvezetés legmagasabb csúcán is. Ferenc pápa egyik beszédében a következőket fogalmazta meg: „A hitet mindenekelőtt a családban kell továbbadni, a szavaink és a példánk által [...], a hitből fakadó életetekkel [...]. Amikor majd hittanra járnak, jól megtanulják a hit dolgait, megtanulják a hittant [...]. A hitet mindig 'saját nyelvjárásban' kell továbbadni: a család nyelvjárásában, az otthonában, az otthonon, az otthon légkörében”. (https://jezsuita.blog.hu/2019/01/16/ferenc_papa_veszekedni_termeszetes_de_ne_a_gyerekek_elott; letöltés időpontja: 2019. 02. 11.)

21 Természetesen a kereszténységhez hasonlóan a katolikus istenkép is hosszú folyamat eredményeként alakult ki, formálódására a történelem folyamán számos tényező hatott (Fila 1989: 25).

22 Vö. például Clifford Geertz antropológus szemléletét. Geertz gazdag teológiai recepcióval rendelkezik, a munkáit „a kultúra kérdéskörét taglaló teológiai művek” sora idézi (Török 2013: 69).

23 Vö. Tánczos Vilmos, „a katolikus világkép partikuláris, népi kifejeződését” bemutató tanulmányának megállapításaival (Tánczos 2015).

nem gyónnak, de hogy mondjam én: az Isten nélkül nem lehet semmi! [...] Kicsi gyerektől, mikor megismertem a hitet, akkor én hittem az Istenbe örökké.;

Kell higgyük az Isten! Mert, aki nem hiszi az Istent az hiába él a földön! Kell higgyük, mert úgy vagyunk felnevelve, s arra vagyunk megtanítva, hogy higgyük az Istent, s imádkozzunk s menjünk a misére.

Az egyén az istenkeresés útján • A katolikus dogmatika az ószövetség egyik lényegi vonásának tartja azt, hogy benne nem a világ kérdéseinek a megfejtése, hanem az ember megszólítása jelenik meg (Fila 1989: 31). A népi vallásosság jellemzői alapján úgy tűnik, az ószövetség hosszú története során, ember irányában megnyilvánuló „isteni megszólítás”, nem térhez és időhöz kötött egyszeri esemény megisméltódn látszik a mindenkori ember életében is. A vallástörténeti kutatásokból ismert, hogy az istenkeresés általában (is) az egyén „feladata” volt, továbbá, ebben a keresésben az egyén nem pusztán Isten megismerésére válik nyitottá, hanem a másik emberhez és az „egészhez” való viszonyának a meghatározására is vállalkozik (vö. Fischer 2001: 34). Az egyéni válaszkérésés abban az esetben is feltétele a (személyes) hitnek, istenkeresésnek, ha környezetében „elvből adva van az Istenre vonatkozó kérdés föltevésének lehetősége” (Fischer 2001: 34). Esetünkre vonatkoztatva mindezt: a népi vallásosság keretei között élőket a születésükkel együtt örökölt vallásos kultúra nem menti fel a személyes istenkeresés „feladata” alól.

Az istenkereső ember énképe • Korábban már szó volt arról, hogy az istenhit esetében olyan jelenség (néprajzi) tematizálására teszünk kísérletet, amelynek a tárgya (maga) Isten, akinek – mind a teológia, mint pedig adatközlőim álláspontja szerint – a legfőbb tulajdonsága (éppen) az, hogy nem lehet az emberi megismerés és kutatás tárgya.²⁴ Arról is volt szó, hogy az ember önmagáról alkotott képe, büntudata és istenfélelme az istenkeresést jelentősen befolyásoló, hátráltató tényező. Az ember Isten előtti pozícióját jelzi Isten (és a szentek) magázó²⁵ vagy kicsinyítő képzővel²⁶ történő megszólításának a gyakorlata is.

Hogy lett az Isten? Nincsen nekünk eszünk, nem vagyunk urák, hogy azt felszámoljuk (nem vagyunk képesek annak felfogására):

Nincsen nekünk annyira elménk, hogy mi megtörvényezzük az Istent, hogy honnan van, s mit csinál itt! Nincs. Nem szabad mi ezt törvényezzük. Sehol nem írja az írásban, hogy mi azt törvényezzük (itt: mérlegeljük, ítélkezzünk).;

Mi valami hangyák vagyunk, még nem is vagyunk hangyák, hanem mi az Isten előtt akkorak sem vagyunk, mint a niszipszem ('homokszem'). Mert ő akkora, hogy tartsa ezt a földet s ő teremtett mindent, s ő van velünk mindenütt, örökké. Ő, ha nem lenne velünk csak egy minutot ('percet'), akkor a testünk holt lenne.;

Isten jobban tudja, mikor kell adjon esőt, mindent. Az ember törekedik (aggodalmaskodik), de én gondolom, hogy ez vétek. Az Isten jobban tudja, hogy mi, hogy. Nem kell mi parancsoljunk neki.;

24 Nagy Ferenc jezsuita teológus ezt így fogalmazza meg: „Isten nem »analizálható«. [...] Az ember csak keresheti Istent, de nem kutathatja. A keresésre megvan a lehetősége és felhatalmazása is Istentől. [...] Az istenkutatásnak értelmünk végecsége szab határt elsősorban, nem pedig valami isteni tilalom” (Nagy 2003: 5–6). Fila Béla pedig azt emeli ki, hogy: „Istent nem lehet meghatározni és tematizálni úgy, hogy közben megfosztjuk istenségétől” (Fila 1989: 20).

25 A jelenség nem általános, és kizárólag a magánimákban fordul elő, a hivatalos egyházi magyar és román imákban nem. A magázó megszólítás oka az ember–ember relációban az életkor tekintetében fennálló különbség, az ember–Isten relációban a létmód közötti különbség.

26 Az „Istenke” megszólítás legjellemzőbb közege a gyermekkori vallási szocializáció, ahol a szülői nyelvire általában jellemző a kicsinyítő képző használata. A felnőttek esetében az Isten irányába megnyilvánuló hála jelképe.

*Nem kell magad az Istent taníts, hogy mit csináljon, vagy mikor! Mert [...] mi sem tesszük azt, ahogy az Isten akarja! [...] Akarunk lenni nagyobbak! Eszesebbek, mint az Isten! Nem lehet!
Én úgy mondom neki, hogy kend. Met ő egy kicsit nagyobbacska, mind én! Mondod kend egy nagyobb (idősebb) embernek s akkor ne mond Istennek? Neki mondod, hogy magad? (Te?). Nem szép. Nem lehet!*

Az istenhit másik pólusán Isten világfelettségének, szentségének, megszólíthatatlanságának a hite áll. Ez nyilvánul meg azokban a vallomásokban, ahol az látjuk, hogy a hívő nem Istenhez fordult, hanem a pap vagy a szentek, esetleg Jézus Krisztus közbenjárását veszi igénybe.

*Fizetek miséket s aztá' a pap imádkozik. Én hejábétt imádkozom, bűnös vajak, ingemet nincs, ahogy meghallgassan az Isten!
Mai mult ('főként') Szűz Márián keresztül. Őt megsajnálja az Isten, me' ne, sokat szenvedett. Nekem nincs érdemem arra, hogy Isten elé álljak.;²⁷
Hiszek Istenhez es, de nekem Krisztusba van a bizodalمام.*

Az Istenről való beszéd (okai) • A következőkben idézett szövegekből látni fogjuk, hogy a vallásos gondolkodásban Isten és az ember „története” egy(azon) történet, Isten létezése és az ember életcélja olyan kérdések, amelyek feltételezik és magyarázzák egymást.²⁸ Látható lesz az is, hogy az Istenről való beszédben az ember voltaképpen önmagáról beszél (Bultmann 2007: 44), hogy az ember–Isten kapcsolatban az ember irányából megnyilvánuló hit nem az első, hanem a második lépés. A hit válaszlépés Isten (előzetes) megszólítására (Bultmann 2007: 49–50).²⁹ Az adatok tükrében a hit megjelenésének elsődleges oka a teremtés, a természetben és a világban érvényesülő rend.

*Nem láttuk, nem tudjuk. Nem mondunk semmit. Azt mondják, hogy van valami. Gondoljuk, hogy lenne. Valami van, mert ezt a világot, hordozza valami. Imádkozunk hozzá;
Hiszek, mert az Isten, ha nem lenne, akkor semmi nem lennel;
Hát, az Isten van, mert ha nem lenne az Isten, akkor nem lenne a világ. Isten teremtett minket a föld színére, ő csinálta a Földet is, a világot is. Mások mondják, hogy nincs Isten, de van!
Hát az Istent látod mindennap, mert látod az égen, az Isten ad esőt, az Isten ad szelet, furtunát ('vihart'), havat, mindenfélét az Isten ad, s ha nem lenne Isten, akkor ki adná azt?
Egy király, pogány volt, nem hitt az Istenbe [...], azt mondta, hogy a gyermekét úgy neveli fel, hogy ne ismerje meg ezt a világot, amíg felnő, addig tanítja írásra, mindenre, de ne legyen kontaktja a világgal. Ne legyen szabad, hogy menjen a világ közé, hogy valaki megtanítsa, hogy van Isten, [...] tartotta csak úgy, berekesztve. Hozott oda professzort, amelyik nem hitt az Istenbe, s az tanította így s így. S amikor az a gyermek volt egy hét esztendő, nyolc, egyik reggel felkelt az ágyból, s volt ott egy szervitőr ('felszolgáló'), sepregetett [...], a nap sütött be oda az ágyba, oda, ahol ült ő [...], olyan szépen sütött be hozzá. S csak azt mondja az a gyermek: Of, Soare, Soare! Ce frumos, ce frumos strălucēști, dar cred că acela care te-a făcut pe tine, e și mai frumos ca cum ești tu! ('Ó, Nap! Mily szép, mily szépen ragyogsz! Úgy képzem, aki téged alkotott, nálad is szebb!') S amelyik sepregetett ott, az az asszony, az meghallotta s megmondta a királynak, hogy ne mit mondott a kölyök.*

27 A vallomásokban megfogalmazottak alapján nem vonható le az a következtetés, hogy az adatközlő egyáltalán nem imádkozik. Itt azokról az esetekről lehet szó, amikor nagyobb bajjal kell megküzdenie, amihez további segítséget vesz igénybe.

28 Vö. Pánczél Gábor a népi vallásosság hitére vonatkozó megállapításaival: „Az egyszerű lelke számára a hit azonos az Istennel, s Jézus a megtestesült hit [...] Élet-hit-halál-Isten fogalmak közt pontos és világos a határ, mégis egységes egésszé áll össze a négy szféra.” (Pánczél 1987: 66.)

29 Például a teremtés és a lét (Istent feltételező) csodáiról szóló adatközlői vallomásokban (vö. Fila 1989: 19, 35).

Amikor meghallotta a király, akkor azt mondta: kész, többet nem tartom a gyermekemet berekesztve. Az Isten adott neki olyan ideát, hogy gondolja meg, hogy kell legyen valaki még nagyobb mind a Nap is, s akkor kicsoda az? Az Isten!

A természet mellett az ember léte és adottságai is „istenérv” funkciót töltenek be, ennek pedig az élet ajándékként történő értékelésén túl az az „üzenete”, hogy az Istenre ráismerő embernek feladata hasonlónvá válni teremtőjéhez.

Hallottam sokakat. Mondták, hogy mivel segítették meg őket az Isten, vagy Jézus, vagy Mária, mit adtak ők nekik, nem adtak semmit! S én sokszor mondtam nekik, hogy ne mondjátok úgy, mert az Isten adott szemvilágot (látást), az Isten adott halló fület, hogy érzel, Isten adott erőt [...], hogy tudjál dolgozni! Hogy neked legyen! Az Isten nem tud leszállni az égből, hogy azt mondja: ne, [...] egy nagy bogátia ('vagyon'), hanem azért kell dolgozni, mert anélkül nincs. De ha van, az mind csak az Istentől van! Istentől este binecuvântat ('van megáldva'), [...] reggel, amikor felkelsz, vetsz keresztet [...] úgy menj ki az ajtón! Az Isten megsegít.³⁰;

Isten volt a világ előtt is, mert az Isten teremtette a földet s mindent. Az embert azért teremtette, hogy hasonlítson rá, hogy az ember dolgozzon és keresse meg az élő kenyerét.

Korábban említettük, hogy a vallás olyan jelenségeket, „hitbéli tapasztalatokat” próbál megfogalmazni, amelyeknek nincs igazán szó szerinti értelemben vehető nyelve, amelyek metaforikus, figuratív eszközökkel fejez ki (Horváth-Szabó 2007: 16–17). A teoretikus, fogalmi keretbe rendszerezett egyházi tanokhoz képest a vallásgyakorlók elgondolásai lényegesen tárgyilagosabbak és Isten közvetlen megismerhetetlenségének a hite nagyobb hangsúlyt kap. Az emberi vonások természetesen nem valóságosnak hitt elgondolások, a természetfeletti működésének az érthetővé tételét segítő képek, illetve fordítva, Isten attribútumainak nyelvi formulái.³¹

Jézus Krisztus az istenképben • A népi vallásosság egyik vonása, hogy „tudás értékű” ismerettel főként Jézus Krisztusra vonatkozóan rendelkezik,³² Istenről kevés elképzelés ismert.³³ A központi kultusz, a liturgia (nagy része) Jézus életével és „művével” kapcsolatos. A szentségek, mint a helyi vallási élet kiemelt eseményei szintén Jézushoz (mint azok alapítójához) kapcsolódnak. A litániák,³⁴ a különféle szertartások (szentségimádás, feltámadási körmenet stb.) mind-mind Jézus személyével kapcsolatosak. A moldvai magyar katolikusok vallásosságában egykor rendkívül meghatározó archaikus népi imák szövegeiben – a műfaj lényegéből adódóan – ismét csak azt látjuk, hogy Jézus, továbbá Mária, végül, az offenzív imákban a Sátán/ördög kap központi szerepet.³⁵ Úgy tűnhet, a templom (ad absurdum: a vallásosság) Jézus felségterülete, a világ, és különösen a természet pedig Isten territórium. A hívő Jézusban bíz, Istentől tart, Istennel szembeni félelmei és Jézusba vetett bizalom tartja egyensúlyban sajátos hitét. Természetesen itt

30 A hit mint erőforrás és (égi, természetfeletti) segítség, lásd: Madar 1984.

31 Az ószövetségi iratokban Isten szeme, keze Isten mindenhatóságát jelképezik. Haragja, féltékenység, öröme stb. olyan jelzők, amelyek segítségével Istent emberközelle kívánják hozni, tehát nem „Istenben lezajló folyamatok, hanem az isteni cselekedet hatását jelzik” (Fila 1989: 36).

32 Életéről, cselekedeteiről, haláláról.

33 Mindez az ószövetség istenképére is érvényes, ahol szintén azt látjuk, hogy „kevés, Isten lényegére vonatkozó reflektált adat van” (Fila 1989: 31).

34 Például Jézus szíve-, Oltáriszentség-litánia stb.

35 Kivételes esetekben előfordul olyan ima is, ahol Isten áll a középpontban (Tánzos 2000: 323).

nem két, és végképp nem egy jó és egy rossz istenről van szó.³⁶ A jelenség a hit működésének a természetére mutat rá. A végletekig fokozott bűnös emberi öntudatot a hétköznapi eseményei, kisebb-nagyobb bűnei súlyosbítják, a hívőben az esendőség-tudatot és az Istenre utaltságot erősítik.³⁷ A hétköznapi eseményei közepette büntudatban élő ember számára, Isten irgalmas arcát az Istenember Jézus Krisztus mutatja fel vasárnap a liturgia keretében. Ezzel együtt is, úgy tűnik, a Jézus által kinyilatkoztatott tanítás Isten irgalmasságáról a helyiek tudatában megmaradt Jézus tulajdonsága, vélhetően azért is, mert (a hit szerint) Isten szellem, s mint ilyen arc nélküli, megismerhetetlen és ezért „félmetes”.

Hiszünk az Istenbe s félünk az Istentől! [...] S kell imádkoznunk.;

Kell higgyek az Istenbe, kell féljem az Istent, imádkozzam.;

Erőst félek, erőst félek, mert amikor az Isten őrizzen meg, amikor mondják, hogy meg kell halni, akkor úgy félek, hogy az Isten őrizzen meg!³⁸

A hétköznapi Istene, avagy Isten kommunikációja • A népi vallásosság Istenéről Bultmann nyomán azt mondhatjuk: „csak azt tudjuk elmondani, amit velünk cselekszik” (Bultmann 2007: 50).³⁹ Isten nem (csak) az őszövétség Istene, vagy annyiban az, hogy „a cselekvés és az élet Istene” (Fila 1989: 25).⁴⁰ Isten leginkább a hétköznapi Istene. A mindennapi kisebb-nagyobb történéseinek magyarázatai között a racionális elgondolások mellett hitbéli válaszok is felsorakoznak. Utóbbiak nem a tudományos ismeretek hiányát hívatottak pótolni, nem helyettesítik azokat, abban az esetben sem, ha egy-egy jelenség racionális magyarázatát az adatközlők valóban nem ismerik, ismerhetik. A hitbéli magyarázatok önmagukért vannak, önálló funkcióval bírnak, a történések végső okainak a megértésére irányulnak. A hitbéli magyarázat a racionális magyarázatot magyarázza. Másként fogalmazva: az istentapasztalatok (vagy a racionális magyarázatok) nem szüntetik meg az istenkeresés vágyát. Az istenkeresés nem a „misztérium leleplezésére” irányul. A hit élethosszig tartó folyamat, mindvégig nyitott és alakuló, változó jelenség, viszonyulás. A kártevő jégeső például bár azért következhet be, mert meteorológiailag minden elem adott megtörténtéhez, bekövetkezett azért is lehetséges, mert Isten engedte, hogy legyen, és végül – immáron a hit magasabb szintjéről szemlélve – mert az általa okozott károk helyrehozatala Istennek hatalmában áll. Az alábbi példák olyan hétköznapi rendkívüli történéseket mutatnak be, amelyek hátterében a valláskövetők értel-

36 E problematika tág köréhez kapcsolódó párhuzamokat mutatott ki Tánczos Vilmos archaikus népi imák terén végzett elemzéseiben. Az imákban előforduló, Istenre és Jézusra vonatkozó kifejezések egy része elválik egymástól. Jézus attribútumai: „világ ura” stb., Istené: „Uram, Teremtőm”, „Uram Isten”, „Atyaisten”, „Áldott Atya” stb. Tánczos szerint a példák azt mutatják, hogy „az archaikus népi imák több olyan istenképzetet is megőriztek, amelyek a kereszténység felvétele előtti hitvilágban gyökereznek” (Tánczos 2000: 62). A szerző olyan szövegpéldákat is bemutat, ahol – megfogalmazása szerint – „Jézus személye világosan elkülönül a Teremtőtől” (Tánczos 2000: 64–65).

37 Ez az emberi magatartás lényegében Rudolf Otto a „teremtőnyerzet” kapcsán írottakban foglaltaknak felel meg (Otto 2001: 18–21).

38 Itt nem a haláltól való félelem jelenik meg, és nem is (bűn által kiváltott) istenfélelem, hanem az Istennel való személyes, valóságos találkozás okozta félelem (vö. Madar 1984).

39 Ez a tétel bibliai alapokkal rendelkezik: Isten „rejtett Isten (Iz 45,15), ahhoz, hogy őt megismerjük, meg kell hallgatni szavát és látni kell műveit, mert *teremtésének* csodái közepette válik nyilvánvalóvá, ami benne láthatatlan (Róm 1,20)” (Hetényi 2009). Kiemelés az eredetiben.

40 Szembe állítva ekként a helyhez kötött, az ókori Izraelt körülvevő vallások isteneivel.

mezésében isteni üzenet rejlik. Az isteni kommunikációban a világ, a természet, az élet eseményei közvetítő eszközök. Néhány példa:

Földrengés. Üzenet: „Térj meg!”

Isten a két kezével fogja a földet, olyan, mint egy labda. [...] Amikor megmozgatja a labdát, akkor fog ingani a föld. Amikor felejtjük el az Istent, akkor még ráz meg! Face căte o minune ('csodát tesz'), hogy észhez térjünk.

Aszály. Üzenet: „Megmaradásodról Isten gondoskodik!”

Látod, most is milyen seceta ('szárazság') van, de mégis van! Nincs annyi, amennyi volt más esztendőbe, de akárhogy, mind csak van. Nem tudjuk mondani, hogy nincs. Az Istennek az ereje nagy. Én mondtam emekkor is (a múltkor), hogy addig mondtunk, hogy nincs, nincs, s látod-e, milyen jól esett a másik héten, hogy bár valami mind csak megcsinálódik. Ha el is száradtak, úgy is. Bár lesz annyi, hogy a magvát ne veszesse el. Mi erőst hiszünk az Istenben.

Betegség. Üzenet: „Isten megadja azt, amire szükség(ed) van!”

Azt mondtam az Istennek akkor [...] ha meg akarja sajnálni ezt a két gyermeket, akkor adjon élőnapot, hogy adjam ki (házasítsam ki) őket is [...], ha nem akar megsajnálni, csináljon, amit akar, s az Isten megsajnál, hogy ne, ma máig is itt vagyok! Nem is gondoltam.

Fizikai erőtlenség. Üzenet: „Az erős lélek elbír a gyenge testtel!”

Tartson meg az Isten egy annyira, hogy ne hagyjam el magamat.; Mennyi nehézségen átal mentem, én azt mondom, hogy a Szent Atyának erőst nagy az ereje! Olyan betegen mentem el a templomba, hogy azt mondtam, nem is tudok vissza jönni! Mikor jöttem visszafelé, akkor úgy győztem! Az Isten adjon erőst s egészséget, nekem örökké ad! [...] Máskor fájnak a csontjaim, s mondom az Istennek, hogy adjon erőst, hogy tudjam vinni.

Fogadalom. Üzenet: „Isten jutalma százszoros!”

Tettem egy plánt ('fogadalmat') [...], vót egy hektár pujunk (kukoricánk), [...] jött elsőpéntek [...], kértem az Istent, valeu ('jaj'), jó első péntek, hogy tudok én elmenni, meggyónni [...] Úgy megsegített az Isten abba a hétbe, hogy első pénteken bejöttünk [...] végeztünk!

Özvegyekkel szemben elkövetett bűn. Üzenet: „A vétkes megbűnhődik!”

Hát feljöttek a zsandárok, a nyomok tetszettek (a bizonyítékok láthatóak voltak), megfogta (ti. rajtakapta a vétkest), meglátta jól!⁴² Nem csináltak semmit! [...] Láttá, hogy mi van, s nem csinált semmi?! Kacagtak! De hadd el, mert az Isten fent van! [...] Meddig megy nekük is (ti. a rendőröknek)? Azt mondják beteg ő is, káncserja van ('daganatos beteg')! [...] Az Isten mind csak urmerilja, tot nu ajunge bine ('Isten szemmel tartja, nem számíthat jóra')!

Öregség. Üzenet: „Az élet ura Isten!”

A Jóistennek vétkezem, me' véték, hogy mondom, hogy elfelejtett ingemet [...] Nem bánám, hogy meghaljak, hogy ne akasztóljak senkit (senki útjába ne álljak). Me' nem kérek senkitől, de ha úgy

41 Ti. férje halála után, amikor súlyos betegségben szenvedett.

42 Az idős özvegyasszony nemi erőszak áldozata lett.

sem állhatnak (nem tudnak elviselni)! Úgy sem állhatnak, me megöregtettem. [...] Egy-egyecceke megfizetem, hogy hozzanak egy keldár ('vödör') vizet.⁴³

Az idézetekben a theisztikus vallásos felfogás megnyilvánulására is példát láttuk. A hit szerint a hívő ember életeseményei Isten által irányítottak, a történések mögött nem a könyörtelen sors (játéka) áll, hanem – a teológia tanítását idézve – Isten üdvözítő terve (vö. Horváth-Szabó 2007: 21).

A vallásos hit a megpróbáltatás és a szenvedés útja • A keresztény hit egyik sajátossága, hogy „az Isten-kérdés és a szenvedés-kérdése lényegileg összefügg” (Fila 1989: 21). A szenvedés a teológia egyik legnehezebb területe (vö. Pánczél 1987: 62). Az isteni próbatétel és az emberi szenvedés kérdése (vö. Táncoz 2015: 595), a jó és a rossz történések és Isten mindezekhez való viszonya (adta, engedte, hagyta stb.) a népi vallásosság és a hit egészét átszövik (Bárh 1990: 339). Említettük, hogy az Istennek tulajdonított „negatív” tulajdonságok nagy része a népi vallásosságban is nyelvi metaforák, képek. A vizsgált közösség istenképében bizonyos tekintetben domináló negatív jelzők („megveri”, „elveszi”, „kitöri” ezt-azt stb. az Isten) léte és elterjedése a helyi egyháztörténeti okokra vezethető vissza, továbbá a hitoktatás során és a családi nevelésben hosszú éveken át, bizonyos tekintetben napjainkban is alkalmazott, verbális vagy fizikai agressziótól sem mentes módszerek hatásának a nyomai. Gyermekkorban a „negatív istenkép” a nevelés (tehát nem kifejezetten a vallásos nevelés) egyik eszköze volt.

Ne veszekedjete, me' ne, Máriácska lát, s sír!

Mikor az egyik megharagudt, akkor mondtunk is, hogy ne, elment az Isten tőlünk, minek haragudtál! Az Isten próbára tesz, azt mondják, hogy jót is csinál, de megpróbál szenvedéssel. Ó rosszat nem ad, de adja azokat a szenvedéseket. S ha adja azokat a szenvedéseket, akkor, magad oda kell gondolj: Istenem, magad teremtettél, magad adod a szenvedést, s magad gyógyítsd meg a fájdalmunkat.;

Az Isten erőst-erőst megsegít, de erőst-erőst meg is ver.;

Az Isten hagyja el az embert, hogy kínlódjon, még gondolkozzon, még törekedjen (itt: lelkiismeret-vizsgálatot végezzen)!

Engem erőst megsegített az Isten! Enser (mindig). Úgy még megcserkál (próbára tesz). Megcserkálja az Isten, hogy lámcsak, ha megverem, akkor tart-e még hozzám?;

Egyszer-egyszer meg is csap egy kicsit (arcul csap), mint egy gyermeket az apja és az anyja, erősen szereti, még hozzá üt s látja, hogy megharagszik-e, sír-e, s a gyermek, amikor hozzáüt az apja, vagy az anyja, akkor oda fut az ölébe és még megcsókolja.;

Vagyok egy lélek a föld színén, én azt mondom, hogy az Isten engem enser (mindig) segít. Máskor még rontok én is, ki tudja, mit csinálok, s akkor az Isten még ver meg! Vagy igen lebetegszem. Vagy gondolom magam, hogy nem imádkozom, amennyit kell!;

Azt mondják Isten, akit szeret, még nehézséget ad neki! [...] Nem tudom mondani, hogy nem adott nehézséget, mert az, hogy az emberem meghalt, ez is nehézség volt. S ne, veszte el majorságaim, veszte el teheneink, s döglött meg lovunk! De, azt adja Isten, ha szeret is. Mert sokszor még lehet elfelejtette az Istent, s akkor te pune la incercare ('próbára tesz'). S akkor, ha nehézséget ad, s akkor sem térsz vissza, akkor az Isten még ad, s még ad. De, látod-e másnak örökké jó, örökké jót ad, jól menen s mind csak nem gondol oda az Istenhez!

Múlt a jelenben – a vallásosság helyi kifejezései • A helyi nyelvjárásból fakadó sajátosságokon túl, a helyi egyház történeti adottságaira vezethető vissza a vallás fogalmának és származékszavainak (vallásos, vallásosság stb.) a hiánya. Templom és plébános

⁴³ A téma további önálló egysége az átok és az isteni ítélet kérdésköre. Erről lásd: Iancu 2015, 2018.

hiányában, továbbá a hitélet szempontjából kedvezőtlen körülmények között élő közösségben a vallás fogalmát a hit, a vallásos fogalmát pedig a „hites” valamint az „istenes” helyettesíti.⁴⁴ E kifejezések a vallásosságra általában jellemző alapvonásra is rámutatnak, hogy ti. a hit tárgya nem a vallás és annak tanai, dogmái, hanem a természetfeletti. Az „istenes”, „hites” ember élen jár a miséken résztvevők között, de a helyi plébánia létesítését megelőző időkre jellemző módon,⁴⁵ nem a vallásosság külső megjelenítése miatt, hanem mert számára Isten az egyetlen, akitől segítséget vár. Az „erőst istenes”, az „Istenen átul/keresztül”, „Isten erejével/segítségével” stb. megfogalmazásokban az istenhitre adott válasz is tükröződik.

Anyóm erőst istenes vót.;

Isten ha nem segít, akkor nem tudsz inaintalni ('előre haladni'). Istennek az erejével;

Istennel megyünk eléfelél;

Elménsz, dolgozol, de mind csak az Istenen keresztül, hogy adjon erőt, vagy őrizzen meg egy betegségtől;

Jár minden este a misére. Epepe oda felünnen a Heccásból.⁴⁶ S ő is erőst Istenes. [...] Ő is az Istenen keresztül halad az életébe, mert azzal a hamis (szigorú) emberrel csak ő tudja, miket húz el (milyen szenvedések érik)! De, úgy is [...] kéri az Istent! Elhuzakodik [...] ne, viszi az életet úgy, ahogy lehet, az Istenen keresztül.⁴⁷

Az „istenes” jelző ellentétes tartalmú fogalma az „istentelen”, a „semmi istensége nincs”. Itt látjuk azt, hogy a vallásosság és a hit nem egyenértékű, azonos nemű kategóriák, lehet valaki úgy vallásos, hogy nem „istenes”/hívó és „istenes”/hívó, de nem vallásos.⁴⁸

Vannak olyan emberek, asszonyok, hogy, ahogy bemege vasárnap a templomba, úgy megy ki vissza! Nem imádkozik, gondja nincs az Istennél, s ahogy bemenen, úgy kimenen! Semmi istensége nincs annak, s akkor azt mondják, hogy elment, hogy să facă fața ('megmutatta magát')!

A nyelv kapcsán szólni kell még néhány tényezőről, amely az egyéni és a közösségi vallásosságot egészében meghatározza, éspedig a szóbeliség, a kommunikáció valamint a közösség szerepe. Az egyén élete „nyitott könyv” a közösség számára. A kommunikáció pedig, Dell Hymes fogalmával élve: esemény (Hymes 1997: 475–480), amely az információcserén túl a szocializációt és annak dinamikáját teremti meg, konfliktusokat hoz létre és vezet le, az egyéni vélekedést a kollektív elbeszélő-hagyományba integrálja. Ugyanez érvényes a közösségben megélt mindennapi életre is: „az egyén [...] a mindennapi életben éli meg a közösséghez való tartozását. A csoport a mindennapi élet szerkezetében nyilvánítja ki magát. A mindennapi élet [...] kollektív jellegű” (Keszeg 2013: 29). Ezt azért fontos kiemelni, mert az egyén és a közösség összefonódását látjuk a hit terén is: a hivatalos

44 Használt még a „templomos” kifejezés is, és természetesen újabban a románból átvett religiósz ('vallásos') szó is.

45 A helyi plébániát az 1960-as évek elején alapította a jászvásári egyházmegye. Ezt megelőzően a közösség, és annak a 20. század első évtizedében épült temploma a väleni plébánia filiája volt.

46 A település egyik, a templomtól távol eső része. Az itt említett nő mintegy hat kilométeres távolságot tesz meg azért, hogy hétköznapokon is részt vehessen a misén.

47 Vö. Kovácsné István Anikó a népnevelők vallásosságáról szóló kutatásának megállapításával: „Elért eredményeiket nem önmaguknak, hanem hitüknek tulajdonítják, ami növeli bennük a cselekvésvágyat” (Kovácsné István 2005: 375).

48 Például a vallásukat nem gyakorló keresztény hívők, vagy a mozgásukban korlátozott idősök, betegek, akik a kollektív kultusz eseményeiből nem részesülhetnek.

hittan egységes, az egyéni hit személyes, a közösség hite pedig „részesedés az egyház közös hitében” (vö. Nemeshegyi 1999: 104).

Az istenfeledés és következményei • A vallásgyakorlás elmaradása a hit és az istenhit fokozatos elsorvadásához vezet(het), és idővel az ateista világnézet kialakulását is eredményezheti. Ahogy a korábbiakban láttuk, a helyi hit szerint az ember nem önmagában álló lény, létét („kívülről”) kapja, éspedig egy szellemi lénytől. A hívő ember „gazdája” Isten, ebből adódóan, az elképzelések szerint az Istentől elszakadó ember, nem a légüres térbe „zuhan”, hanem az „ördögé” lesz. Természetesen – a hit és vallás kérdéseire általában is jellemző módon – ebben a sémában is minden kifejezés szimbolikus, sőt maga a séma is egy modell, amely alapvetően azt jeleníti meg, hogy az ember szubjektum, társas individuum és erkölcsi lény.

Ha nem hiszed őt (Istent), találkozol a másikkal (ördöggel);

Az azt mondják, hogy a rosszé, mert nem megy ma, nem megy holnap, nem megy esztendőleg s akkor felejt el az Isten is, s aztán az többet nem az Istené, az a rosszé.;

Mai ales (’főként’) ez az ifjúság, nem hiszi az Istent, nem hiszik a papot. Jóra tanítsa az egészet (mindenkit), de ők többet nem hisznek senkinek. Hanem a rossznak. Elromlottak erőst, az ifjúk. Többet nem olyanok, mint amilyenek mi voltunk, legyünk derékek s cinsztáltak (’megbecsülést érdemlők és tisztességesek’);

Igen, kirendeli az Isten az ételt, az italt, isznak egy jót, szitkalóznak, mind csak az Istent szidják. [...] Most nem gondolnak oda [...] mert azt mondják, éljek ezen a világon! De, mikor odaérnek, akkor meglássák, hogy ez e trecător (’mulandó’).⁴⁹

Az istenfeledés mint a vallási szocializáció kritikája is megjelenik.⁵⁰ A helyi közösségből kikerült fiatalok körében, a vallásgyakorlat terén megfigyelhető visszaesés, az egyházas vallásosságot felváltó „egyéniileg előállított (szinkretikus) vallásosság” térnyerése, az erkölcsi normák relativizálása stb. a helyi vallási hagyomány „hibás” átadásaként is értékelte. Érdekes módon napjaink vallásosságában „visszatérni” látszik a 20. század előtti Moldva népi vallásossága, ahol azt láttuk, hogy az istenhit a vallásos rítusok gyakorlásánál nagyobb jelentőséget kapott. Az istenhit forrása nem az egyház lelkipásztori tevékenysége volt, hanem a személyes és a közösségi élettapasztalatok. Tegyük hozzá azonban azt, hogy mindez annak köszönhetően volt lehetséges, hogy a család és a helyi hagyomány fenntartotta és hagyományozta a keresztény hit magját, lényegét, végső soron az istenhitet.

Ők [...] hisznek! Ők még hisznek, mert az anyjuk mind csak megtanította hazulról, hogy higgyenek az Istenbel;

Mennek el, kevélyednek el. A kölykem (fiam) most egy-két este, meglestem, nem vetett keresztet. Mondom, mómámé (anyámé), mikor hond voltál, erőst szépen imádkoztál, minek nem vetsz keresztet? Azt mondja: Felejttem el! Mondom: ne felejtse el az Istent, mert valamit pocilsz (bajod lesz) mikor ménsz vissza! S aztán még megtért, mert olyan jó féle kölyök, meghallgat. De majoritatea az emberféléknek (itt: ’a férfiak többsége’) s ez a tineret (’ifjúság’) is, nem.;

49 A példák az Isten-ördög kozmogónikus hiedelemvilágának maradványait is tükrözik (vö. Bálint 1980: 429), amit a helyi dualisztikus teremtésmondák, eredetmondák sokasága is igazol (lásd még Madar 1984). Érdekes a következő, Sárretudvarról közölt adat: „A miatyánk elmondásával Istenhez fohászkoznak. Visszafelé pedig az ördöghöz.” (Madar 1967: 216.)

50 A hagyományos közösségekben az „istentelenség” általában is elítélt magatartás volt (Bárh 1990: 338).

Ez a rend világ (a kortárs generáció), nem es... mintha ki lenne véve a fejéből. Régebb tudták, mondták, félték. De, most... nem! Elkevényedtek! Hogy ők eszesek (okosak), ők tudják, rittuk nem parancsol senki. Erősek.;

Erőst elromlottak, mert többet nem hiszik a hitséget, hogy higgyenek az Istenbe, sem semmi! (vö. Madar 1984).

Az istenfeledés problematikája felveti az ateizmus kérdését is, aminek a jeleivel, ha a jelenséget nagyon tágan értelmezzük, a népi vallásosságban is találkozunk. Terepmunkám során Isten létét tagadó helyi lakossal nem találkoztam, ám a hit és a kétely együttállását tükröző világgéppel több ízben is.

Nem tudom, sokszor úgy fogom fel, hogy nincs Isten, csak azért, mert nem tudom, mert valami nem sikerült, aztán rájövök, hogy mégis van. De, mondjuk, azt is észrevettem, hogy tényleg van Isten, mert kértem a segítségét, és amikor szükségem volt a segítségére akkor tényleg ott volt mellettem, de olyan is van, hogy azt mondom: nincs. Misés nem vagyok, nem szoktam nagyon templomba járni... nem azért, mert nem hiszek a templomba, de valahogy nem látom azt, hogy nagyon fontos a misére menni. Van, amikor elmegyek, de nem tudom. Azt tudom, hogy van Isten, de hogy honnan kezdődött ez az egész, nem tudom.⁵¹;

Nem tudja senki. Valami mindcsak van. Valami suprafiresc ('természetfeletti').⁵²

Ennek a fajta „hívó bizonytalanságnak” sajátos vonása a vallási életben általában is gyakran felmerülő, személyes kinyilatkoztatás igénye, vágya, azaz a természetből, élettörténekekből „kiolvasott istenervek” személyes, természetfeletti élménnyel történő kiegészítésének a vágya, ami a hit „bizonyosságának” a zálogát nyújtaná a hívő számára.

Sokat gondolkodom, hogy hogyan, hol van? Jó, tudom, hogy milyen, s hogy miért nem látjuk, de mégis gondolkodom. Nem azt akarom mondani, hogy szeretném, hogyha megjelenne, de egy olyan jelet mutasson, hogy tényleg ez az volt, ez tőle volt, ez Ő volt. Én 99 %-át észrevettem, de még valami van, ami... valami van, ami bizonytalanságba tart.⁵³

Ezen a téren azt látjuk, hogy a bizonytalan bizonyosság több, vagy fontosabb a teljes bizonytalanságnál. A kérdés kapcsán helytálló Nyíri Tamás, a keresés fázisában és dilemmák közepette állók helyzetéről szóló megjegyzése, miszerint a kereső „kétely esetén a hagyományt részesíti előnyben. Számol azzal, hogy feltehetően több bölcsesség rejlik a legfontosabb hagyományos normákban, mint amennyit egy gyors és felületes meggondolás kirázhat kabátja ujjából (Nyíri 2003: 119–120). Helyi értelmező keretek között mindez úgy fogalmazható meg, hogy az, aki „Istenre nyitotta ki a szemét”, aki a közösségtől „megkapta a hitet”, tapasztalja, hogy „Isten nem adott mindenkinek egymódulat”,⁵⁴ végül ebben a világnézetben éli mindennapjait, szkeptikusan viszonyul az Isten létét tagadó tételekhez. Ebben a magatartásban a saját hit védelme és az Isten létét tagadó személyekkel szembeni tartózkodás egyaránt kinyilvánítást kap. Elmarasztalóan azok ellen szólnak, akik megkapták, majd később elhagyták a hitet, a hitet a hitetlenség-re váltották.

51 Beszélgetőtársam a magyar köznyelvet is jól beszélő személy.

52 Ezt a viszonyulást („valaminek lennie kell”), Madar Ilona az 1980-as évek közepén, a Kál-völgyében végzett kutatásaiban, a fiatalok nézetei között már regisztrálta (Madar 1984).

53 Beszélgetőtársam a magyar köznyelvet is jól beszélő személy.

54 Azaz: minden ember egyedi. Itt: a hit ereje minden hívő hitében eltérő hatékonyságú.

Eleget eszes (itt: sokat tud) ma az ember, s eleget akarják, hogy jussanak el oda, hogy nincs Isten, de Isten van! Úgyhogy a legeszesebb emberek közt is van olyan, aki nem tud megválaszolni intrebe-reacat ('kérdéseket').

ÖSSZEGZÉS

Az istenképre vonatkozó szerény kutatástörténeti előzmények alapján úgy tűnik, a magyar néprajztudományban a téma önálló kutatása a szakma előtt álló feladat. A vallás – legyen az egy faluközösségben gyakorolt vallásosság – igen komplex, soktényezős jelenség, a szocializációban rögzült sajátosságokon túl kognitív és érzelmi motivációk sokasága sűrűsödik benne. A személyiségbe ágyazott (isten)hit (vö. Tánczos 2015: 604), valamint a vallásos világnézet az önazonosság lényegi eleme.

A népi vallásosságban az Isten megismerésére vonatkozó „meghívást”, „felszólítást” az egyén mintegy örökségül kapja a családtól, a közösségtől, a felszólítással egyidejűleg pedig azt a tanítást, „figyelmeztetést” is, miszerint a teljes istenismeret valójában nem lehetséges. Az egyéni istenkép, istenviszony formáját lényegileg határozza meg az örökölt istenkép, amely, olykor nemcsak pozitív, de negatív vonásokat is hordozhat, s mint ilyen, a gyakorlati funkcióin túl (pl. nevelés), az „istenfeledés” kialakulására, de akár a vallásos élet elhagyására is hatással lehet. A vallásos hagyomány által felkínált, Istenről szóló (rész)ismeretek a természet működéséből és a világ rendjéből nyert „istentapasztalatok”. Ezek a közvetett úton nyert ismeretek nem Isten személyére (belső történéseire) vonatkoznak, hanem „cselekedeteire”, ezek elbeszélése és leírása pedig emberi szinten és emberi fogalmakkal, leginkább képekkel lehetséges.

Az istenkereső ember énképe a teremtményi mivolt valamennyi adottságát magán viseli: az ember porszem, aki/s mint ilyen: Isten nagyságát nem képes felfogni; az ember bűnös, aki/s ebből adódóan: istenlátásra nem méltó stb. Az istenviszonyban Jézus Krisztus a kiengesztelő, a megbékéltető szerepét tölti be. A hétköznapi büntengerében eltávolodott, Istentől eltávolodott embert, Jézus Krisztus „tereli vissza” (a mise keretében), Isten irgalmasságáról szóló tanításával. Az Istentől végleg eltávolodott ember a természetfeletti világ hatásai elől nem menekülhet meg. A népi vallásosságban az Istentől való elfordulást az ördöghöz való odafordulásként értelmezik.

A bizonyos alapvonásait (pl. szóbeliség) tekintve ma is hagyományos keretek között működő közösségben a beszéd, az elbeszélés a társadalmi élet és a társas érintkezés kulcsa, és ez a vallásos életre, az istenkép alakulására is erősen hat. Az Isten és az istenviszony az ember legszemélyesebb „ügye”. Hitbéli problémáinak, kérdéseinek a közösséggel való megosztása felszabadulást és megnyugvást hoz(hat) számára. A közösség, azáltal, hogy érzékelteti azt, hogy aktuális problémái másokkal megtörténtek már, hogy a bajok elszívásában nincsen egyedül, a túlélés hitébe vetett reményre irányítja az egyén figyelmét (vö. Baumgartner 2003: 556).

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

- Bartha Elek
1980 *A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.
- Baumgartner, Isidor
2006 *Pasztorálpszichológia*. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány – Semmelweis Egyetem – HÍD Alapítvány, Budapest.
- Bálint Sándor
1980 *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged.
- Bárth János
1990 A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In: Hoppál Mihály – Barna Gábor (szerk.): *Magyar Néprajz VII. Népszokás. Néphit. Népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 331–424.
- Bosnyák Sándor
1980 *A moldvai magyarok hitvilága*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest.
- Bultmann, Rudolf
2007 *Hit és megértés. Válogatott tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest.
- Dömötör Tekla
1981 *A magyar nép hiedelemvilága*. (2. kiadás.) Corvina, Budapest.
- Fejős Zoltán
1985 *Hiedelemrendszer, szöveg, közösség 1. A hiedelemrendszer néhány jellemzője*. (Néprajzi Közlemények, 27.) Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Fila Béla
1989 *Isten misztériuma*. Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia, Budapest.
- Fischer, Norbert
2001 *A filozófusok istenkeresése*. Agapé, Budapest.
- Gagy József (gyűjt.) – Dyekiss Virág (szerk.)
2015 *Hiedelemszövegek Székelyföldön*. PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs.
- Giussani, Luigi
2008 *Lehet így élni? I. A hit*. Szent István Társulat, Budapest.
- Halász Péter
2005 *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. General Press Kiadó, Budapest.
- Hetényi János
2009 A látás Istenhez vezető vágya és gyakorlata a Bibliában. In: Barna Gábor – Gyöngyössi Orsolya – Bodosi-Kocsi Nóra (szerk.): *Érzékek és vallás*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 211–218.
- Horváth-Szabó Katalin
2007 *Vallás és emberi magatartás*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba.
- Hymes, Dell Hathaway
1997 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. Alapvető fogalmak. In: Pléh Csaba – Siklaci István – Terestyéni Tamás (vál. és szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 458–495.
- Iancu Laura
2015 „Isten engedje meg!” Az átok. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 677–691.
2018 Az isteni ítélet. In: Pócs Éva (szerk.): *Áldozat, divináció, istenítélet. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Balassi Kiadó, Budapest, 451–465.
- Ipolyi Arnold
1854 *Magyar Mythologia*. K. n., Pest.
- Keszeg Vilmos
2013 *Hiedelmek, narratívumok, stratégiák. Egyetemi jegyzet*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

- 2014 *Mezőségi hiedelmek*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- Kovácsné István Anikó
2005 „Tudom, hogy van egy Isten...” A népnevelés vallásos mozgatórugói székely és csángó népművészek élettörténeteiben. In: S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7/II. Konferencia Sepsiszentgyörgyön*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 359–381.
- Madar Ilona
1967 Sárretudvari hiedelmek. *Néprajzi Közlemények* 12. (1–2) 23–225.
1984 Adatok a Kál-völgyi falvak vallási szokásainak és erkölcsének változásához. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 659–674.
- Nagy Ferenc
2003 *A hit szakítópróbája*. K. n., Budapest.
- Nicolescu, Costin
2005 *Elemente de teologie țărănească. Chipul creștin țărănesc al lui Dumnezeu*. Editura Vremea XXI, București.
- Nemeshegyi Péter
1999 A hit, a vallás és a kultúra párbeszéde. In: Nemesszeghy Ervin (szerk.): *Hit, vallás, kultúra*. Korda Kiadó, Kecskemét, 101–124.
- Nyíri Tamás
2003 *Alapvető etika*. Szent István Társulat, Budapest.
- Otto, Rudolf
2001 *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionalitáshoz*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pánczél Gábor
1987 *Szenvedő Isten – szenvedő ember. Szolgálat*. (75) 62–67.
- Pócs Éva
1979 *Isten címszó*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexiko. 2. F–Ka*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 648–649.
2008 „Rajtunk is történt nagy csoda”. Beszélgetések és elbeszélések a természetfelettiről. In: Uő (szerk.): *Vannak csodák, csak észre kell venni. Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1. L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 279–351.*
- Pócs Éva (közread.)
2012 *Hiedelemszövegek I*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Șerban Manole, Ioan
2007 *Carte de rugăciuni tradiționale și biblice*. Serafica, Roman.
- Tánczos Vilmos
1996 *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. (Ariadné Könyvek) KOM-PRESS – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.
2000 *Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
2008 *Elejtett szavak. Egy csíki székely ember nyelve és világképe*. Bookart, Csíkszereda.
2015 *Egy moldvai csángó férfi vallásos világképének öt regisztere*. In: Pócs Éva (szerk.): *Test, lélek, szellemek és természetfeletti kommunikáció. Tanulmányok a transzcendensről VIII*. Balassi Kiadó, Budapest, 580–611.
- Török Csaba
2013 *A kultúrák Lelke*. Új Ember, Budapest.
- Visky S. Béla
2003 *Bizalom a határon. Teológiai eszmék és tanulmányok*. Koinónia Kiadó, Kolozsvár.
(n. n.)
é. n. *Catehismul romano-catolic*. Arhiepiscopia Romano-Catolică, București.
2013 *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. (Diós István fordítása.) Szent István Társulat, Budapest.

CERTITUDINEA 99%. IMAGINEA LUI DUMNEZEU ȘI CONTEXTUL ACESTEIA ÎN RELIGIA POPULARĂ

Bazându-se pe cercetările realizate într-un sat romano-catolic moldovenesc, lucrarea de față explorează imaginea lui Dumnezeu în religia populară. Având în vedere faptul că esența imaginii nu se atrage din atributele externe (ființa, persoana), accentul lucrării se pune pe contextul credinței, pe funcționarea sa, pe manifestările imaginii divine și pe dinamica elementelor componente. Rezultatele anchetei arată că cunoașterea umană a lui Dumnezeu nu este posibilă, însă manifestările divine pot fi recunoscute de către omul religios. În credința populară rolul lui Dumnezeu și al lui Isus Cristos este separat unul de celălalt. Dumnezeu este Domnul sever al Vechiului Testament și judecătorul de zi cu zi. Isus este conciliator între om și Dumnezeu. În credința populară teama și încrederea sunt unite, fuzionate. Viziunea despre Dumnezeu și sistemul de norme al coexistenței sociale se influențează reciproc.

99% CERTAINTY. THE IMAGE OF GOD AND ITS CONTEXT IN FOLK RELIGION

Based on the research on the religious life of a Roman Catholic community from Moldavia, this paper tries to describe the divine image of the Hungarian folk religion. Since the ethnographic data are not related to the external attributes of God, the focus of the thesis is on the context and function of faith, the manifestations and the dynamics of the divine image elements. The results of the investigation show that, according to faith, God cannot be recognised, however, his manifestations are recognizable. In folk religion the role of God and the role of Jesus is somewhat separated from each other. God is the strict lord of the Old Testament and the judge of everyday life. Jesus is the conciliator between God and man. In folk beliefs fear and trust are completely fused. The vision of God and the norms of social coexistence affect each other.